

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

Analysis of Tati Tales in Sankhast Region Based on Aarne–Thompson– Uther Index: Case Study, Tati Tales in *Nights of Desert*

Omid Vahdanifar

Associate Professor. Faculty of Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran. Email:

o.vahdanifar@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 2024 June 29
Received in revised form 2024
October 20
Accepted 2025 April 25
Published online 2025 June 22

Keywords:
folklore literature
studying tales
Tati tales
themes of tales
narrative analysis

ABSTRACT

Purpose: Tales are a type of folklore literature which have been used from antiquity as a means of transferring knowledge. Northern Khorasan, one of the provinces of Iran, is rich in tales and folk legends. This province hosts various ethnic groups such as Turk, Turkman, Kord and Tat, each of which are great sources for conducting research in the field of folk culture. In this research, the tales of Tat people in the plains of Sankhast are studied. What is most remarkable in these tales is the element of theme; therefore, this research aims at identifying the themes of the tales and scientifically classifying them based on Aarne–Thompson–Uther Index.

Method and Research: In this research, the themes of 30 Tati tales on different topics such as real animals and creatures, imaginary animals and creatures, persons, normal events and actions, abnormal events and actions, concepts and subjects, etc. are studied by a descriptive-analytical method.

Findings and Conclusions: This classification reveals the most frequent characters and the type of themes used in the tales. These characters and themes include jackal, Simorgh, king, framing others, talking animals and falling in love. The main source of these 30 tales is Hossein Eskandari's *Nights of Desert*. The researcher comes to the conclusion that the tales of Sankhast region have common roots with other Iranian folk tales and by analyzing them, one can have a better understanding of the beliefs, rituals and costumes of Tati people. In other words, by analyzing the themes of the tales, one can achieve valuable ethnographic information

Cite this article: Vahdanifar, Omid. (2025). Analysis of Tati Tales in Sankhast Region Based on Aarne–Thompson–Uther Index: Case Study, Tati Tales in *Nights of Desert*. *Journal of Iranian Studies*, 24 (47), 459–482. <http://doi.org/10.22103/jis.2025.23693.2621>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2025.23693.2621>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The collection of imaginative works created by people of a society and transferred orally from one generation to another is called folklore literature. This type of literature is the cultural heritage of the previous generations of a society and a testament to their powerful imagination and emotions in different periods of life (Mirhadi, 1999: 142). Folklore literature is produced in both forms of poetry and prose and can be divided into subcategories such as lullaby, tale, legend, anecdotes, etc. (Mahjoub, 2007: 45). One subgenre of folklore literature are the tales which are popular among ethnic groups. This type of literature is “the result of the collective consciousness of people who have expressed their wishes, beliefs, pains, worldviews, happiness and unhappiness in different forms and have transferred them from one generation to another through centuries” (Mahjoub, 2007: 35). One of the provinces in Iran which is rich in folklore literature is Northern Khorasan which hosts ethnic groups of Turk, Kurmanj, Tat and Turman. In this article, the types of folklore tales of the Sankhast region, which is part of Jajarm county inhabited by Tats, are analyzed and discussed.

Methodology

This research aims to study the Tati tales of Sankhast region by a descriptive-analytical method based on the Aarne–Thompson–Uther Index in order to find the most frequent types of each group and classify them in a scientific pattern.

Discussion

Tales are considered a rich source for culture, thoughts, education, etc.; however, they are getting forgotten in today’s modern world; therefore, it is necessary to conduct more research for collecting, registering, analyzing and presenting them. The folklore literature of Northern Khorasan is one of the most dynamic literatures in Iran. These tales that are transferred from one generation to another in the north-eastern regions of Iran contain valuable information about the costumes, traditions and beliefs of this ethnic group. Therefore, it is important not only to collect and publish them, but also to analyze them as a type of literature. In this light, this research seeks the answers to the following questions:

- What common roots can be found in the Tati tales of the Sankhast region and the folk tales from other parts of Iran?
- What is the frequency of each of the types introduced by Aarne–Thompson–Uther Index in Tati tales?
- What are the aims of these tales beside entertainment?

Conclusion

Oral tales are one type of folklore literature and the study of different versions of them and their themes is conducive to ethnographic information. These tales and the main cause of their attraction is based on a number of familiar themes. Folk tales are regarded as mythological, epic and cultural manifestations of ethnic groups and nations. They are rooted mostly in oral tradition of Naqqali in each ethnic group and culture. The tradition of Naqqali has always been popular in different forms, especially through oral story-telling. The folk tales of some of the Iranian ethnicities are studied from different perspectives; however, very few studies have been conducted on Tati folk tales in Sankhast region in Northern Khorasan. Therefore, in this study, the subjects and themes of Tati tales are identified in the form of various diagrams with the help of Aarne–Thompson–Uther Index and some of their main elements are discussed. In this research, 30 tales from among Tati tales which are collected in *Nights of Desert* are studied. Six themes including real animals and creatures, imaginary animals and creatures, persons, normal events and actions, abnormal events and actions, concepts and

subjects were extracted and the frequency of their appearance were shown using a chart, and then explained. The most frequently used word of each group is, respectively, jackal, simorgh, king, framing others, animals talking and falling in love. Finding the least frequently used words is impossible in some of the groups because some of data had similar frequencies. At any rate, in the theme of persons, the least frequent person is father's wife. The themes in the tales were discussed from the perspective of their types, and then divided, in sum, into 10 types of real animals and creatures, imaginary animals and creatures, persons, normal events and actions, abnormal events and actions, concepts and subjects, places, magical things, natural elements and occupations.

تحلیل افسانه‌های تاتی سنخواست براساس الگوی آرنه- تامپسون - اوثر (مورد مطالعه: افسانه‌های تاتی مندرج در کتاب *شبهانه‌های کویر*)

امید وحدانی فر

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه:
o.vahdanifar@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱ کلیدواژه‌ها: ادبیات عامه، افسانه‌پژوهی، افسانه‌های تاتی، بن‌مایه افسانه، تحلیل روایی.	زمینه/هدف: افسانه‌ها یکی از انواع ادبیات عامه هستند که در گذشته از آن‌ها به عنوان شیوه انتقال دانش و اطلاعات استفاده می‌شد. خراسان شمالی یکی از استان‌هایی است که دارای افسانه‌ها و قصه‌های غنی و نغز است. این استان شامل اقوام مختلفی از جمله: ترک، ترکمن، کرد و تات می‌باشد که هر یک از آن‌ها منابع مفیدی برای پژوهش در حوزه فرهنگ عامه به حساب می‌آیند. در این پژوهش به افسانه‌های قوم تات جلگه سنخواست پرداخته شده است. عنصری که بیش از همه در این افسانه‌ها به چشم می‌خورد و به آن‌ها جان می‌بخشد، بن‌مایه‌هاست. هدف پژوهش حاضر استخراج این بن‌مایه‌ها و ارائه طبقه‌بندی علمی آن‌ها براساس نظریه آرنه-تامپسون - اوثر است. روش/رویکرد: در این پژوهش مهم‌ترین بن‌مایه‌های ۳۰ قصه تاتی از جمله موجودات و حیوانات واقعی، موجودات و حیوانات غیر واقعی و خیالی، اشخاص، حوادث و اعمال معمول، حوادث و اعمال غیر معمول، مفاهیم و موضوعات و ... به روش توصیفی-تحلیلی بررسی شده است. یافته‌ها/نتایج: حاصل این طبقه‌بندی، مشخص شدن پربسامدترین شخصیت‌های موجود در افسانه‌های مذکور و نوع بن‌مایه‌های به کار رفته در آن‌هاست که این شخصیت‌ها و بن‌مایه‌ها به ترتیب عبارتند از شغال، سیمرغ، شاه، پاپوش دوختن، حرف زدن حیوانات و عاشق شدن. منبع اصلی و مکتوب این ۳۰ افسانه، کتاب «شبهانه‌های کویر» تألیف حسین اسکندری است. دستاورد این مقاله این است که افسانه‌های منطقه سنخواست در خراسان شمالی ریشه‌های مشترکی با دیگر افسانه‌های عامه ایرانی دارد و همچنین با مطالعه آن‌ها می‌توان به باورها، اعتقادات، آداب و رسوم مردم این قوم پی برد. در واقع، با بررسی و تحلیل بن‌مایه‌های افسانه‌ها می‌توان به بسیاری از اطلاعات قوم‌نگارانه دست یافت.

استناد: وحدانی فر، امید (۱۴۰۴). تحلیل افسانه‌های تاتی سنخواست براساس الگوی آرنه- تامپسون - اوثر (مورد مطالعه: افسانه‌های تاتی مندرج در کتاب *شبهانه‌های کویر*). *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۴ (۴۷)، ۴۵۹-۴۸۲.

<http://doi.org/10.22103/jis.2025.23693.2621>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

ادبیات عامه به مجموعه آثار ذوقی توده مردم که به طور شفاهی و سینه به سینه از فردی به فرد دیگر و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است، گویند. این ادبیات میراث معنوی نسل‌های گذشته یک جامعه و نشان‌دهنده تخیل نیرومند و احساس آن‌ها در دوره‌های مختلف زندگی است (میرهادی، ۱۳۷۸: ۱۴۲) که در شاخه نظم و نثر قابل بررسی است و به زیرمجموعه‌هایی همچون لالایی‌ها، قصه‌ها، افسانه‌ها، حکایات و ... تقسیم می‌شود (محبوب، ۱۳۸۶: ۴۵). یکی از انواع ادبیات عامه، افسانه‌های رایج در بین اقوام است. این ادبیات (ادبیات عامه) «نتیجه ذهن جمعی مردمی است که آرزوها، باورها، دردها، جهان‌بینی‌ها، خوشی و ناخوشی‌های آن‌ها را در قالب‌های مختلف بیان کرده و در طی قرن‌ها از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است» (محبوب، ۱۳۸۶: ۳۵). فولکلور در ایران متعلق به بخش خاصی از ایرانیان نیست، بلکه آزاد و حاصل اندیشه و هوش همه ایرانیان است. این گونه از ادبیات علاوه بر این که می‌تواند نقش سرگرم‌کننده داشته باشد، در پرورش و آموزش مردم، انتقال پیام و تجربیات نیز نقش موثری دارد (همان: ۴۵). روایت‌های دارای ساختار و هدف، از زندگی، تفکرات و اندیشه‌های مردم عادی که به طور مستقیم و غیر مستقیم متأثر از اسطوره‌های یک قوم می‌باشند و به صورت شفاهی حفظ و ضبط شده‌اند، افسانه عامه خوانده می‌شوند (سجادپور، ۱۳۷۸: ۳۴). احمد گلشیری معتقد است که در ورای ظاهر تصنعی و دور از واقعیت افسانه، معانی و مفاهیم عالی، ترس‌ها، عقده‌ها و خواسته‌های عقده‌دار بشر نهفته است و هر چند که امروزه ابتدایی به نظر می‌رسند، اما هدف‌های بسیار جدی داشته‌اند (گلشیری، ۱۳۷۸: ۱۴).

۱.۱. بیان مسأله

یکی از استان‌هایی که فرهنگ و ادبیات عامه غنی و مؤثری دارد، خراسان شمالی است که دارای قومیت‌های ترک، کرمانج، تات و ترکمن است. در این مقاله به بررسی و تحلیل تیپ‌های موجود در افسانه‌های عامه جلگه سنخواست که بخشی تات‌نشین از توابع شهرستان جاجرم استان خراسان شمالی است، پرداخته می‌شود. این پژوهش بر آن است تا براساس نظریه تیپ‌شناسی آرنه-تامپسون - اوثر، افسانه‌های تاتی جلگه سنخواست را به روش تحلیلی-توصیفی بررسی و پربسامدترین هر گروه را مشخص کند تا از این طریق، طبقه‌بندی علمی‌ای از آن‌ها ارائه دهد. از آنجایی که افسانه‌ها یکی از منابع غنی فرهنگ، افکار، روش تربیت و ... به شمار می‌روند و از طرفی در دنیای مدرن امروز این حکایات و افسانه‌های محلی رو به فراموشی است، لازم است تا تحقیقات بیشتری برای ثبت، ضبط، تحلیل و ارائه هر یک از آن‌ها صورت گیرد. ادبیات عامه خراسان شمالی یکی از پویاترین و جذاب‌ترین گونه‌های ادبیات عامه ایران است و در مناطق شمال شرقی ایران به صورت شفاهی به نسل بعد منتقل می‌شوند که می‌توان از طریق آن‌ها به آداب و رسوم و سنن این قوم آگاهی یافت و اطلاعاتی درباره مکان‌ها، عقاید و باورها و ... به دست آورد. از این رو، ضرورت دارد که علاوه بر تبدیل و ثبت آن‌ها به نسخه‌های کتبی به بررسی و تحلیل ادبی آن‌ها نیز پرداخت. به همین منظور این پژوهش در پی پاسخ دادن به پرسش‌های زیر است:

-در افسانه‌های تاتی جلگه سنخواست چه ریشه‌های مشترکی با دیگر افسانه‌های عامه ایرانی یافت می‌شود؟

-بسامد تیپ‌های ارائه شده در نظریه تیپ‌شناسی آرنه-تامپسون - اوثر در افسانه‌های تاتی به چه صورت است؟

-علاوه بر سرگرمی، چه اهداف دیگری در این افسانه‌ها یافت می‌شود؟

۲.۱. پیشینه پژوهش

برخی از پژوهش‌هایی که در حوزه افسانه‌ها انجام شده، عبارتند از: ذوالفقاری (۱۳۹۳) «ساختار پیرنگ (طرح) در قصه‌های عامیانه فارسی»، نگارنده بعد از بررسی چهل داستان مشهور عامه از نظر پیرنگ، آن‌ها را در شش گروه جای می‌دهد که عبارتند از: طرح خطی، مدور، درختی، زنجیره‌ای و ترکیبی. براساس نتایج این مقاله، اغلب داستان‌های کوتاه طرح خطی و داستان‌های عاشقانه طرح مدور دارند. نقابی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی طرح‌شناختی افسانه‌های آذربایجان»، به پیرنگ سی افسانه آذربایجان به روش تحلیلی و کتابخانه‌ای پرداخته و به این نتایج رسیده‌اند که مهم‌ترین هدف این افسانه‌ها ارائه پیام‌های اخلاقی است و آنچه پیرنگ این قصه‌ها را قوت می‌بخشد، شگفت‌آوری آن‌ها در جذب مخاطب است. اسماعیلی‌پور (۱۳۹۸) مقاله «بن‌مایه کوچک‌تر از کوچک در عین حال بزرگ‌تر از بزرگ در قصه‌های ایرانی» را نوشته است. در این مقاله یکی از پرتکرارترین بن‌مایه‌های قصه‌ها و افسانه‌های ایرانی؛ یعنی قهرمانی فرزند آخر با توجه به کهن‌الگوی کودک از دیدگاه یونگ به روش تحلیلی بررسی شده و به این نتیجه رسیده است که فرزندان آخر در قصه‌ها با کهن‌الگوی کوچک‌تر از کوچک و بزرگ‌تر از بزرگ یونگ در سه ویژگی طرد کردن، شکست‌ناپذیری و هرمافرودیتی بودن اشتراک عمیقی دارند. چیت‌سازی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «ساختار قدرت در خانواده و بازنمایی آن در قصه‌های عامیانه فارس»، ساختار قدرت و شیوه اعمال و نوع مقاومت در برابر آن را در ۹۳ قصه عامه فارسی به شیوه تحلیلی و با هدف روشن شدن ساختار خانواده در قصه‌های عامه بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ساختار قدرت در خانواده، سلطه‌گرایانه و بیشتر از نوع سلطه پدر بر فرزند است. صمیمیت در رابطه زن و مرد نیز با سلطه و قدرت مرد و پذیرش آن از سمت زن همراه است. وحدانی‌فر (۱۴۰۰) در مقاله «نقش و کارکرد عنصر مایگان در افسانه‌های تاتی»، با روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی به بررسی عنصر مایگان در افسانه‌های تاتی جلگه سنخواست که در کتاب *شبان‌های کویر* نوشته حسین اسکندری جمع‌آوری شده، پرداخته است و از این طریق جهان‌بینی، اندیشه، روش زندگی، آداب تربیت و همچنین تأثیر شرایط اقلیمی و طبیعی در این افسانه‌ها را بیان کرده است.

۳.۱. چارچوب نظری (نظریه تیپ‌شناسی آرنه، تامپسون - اوثر)^۱

نظریه تیپ‌شناسی ابتدا توسط آنتی آرنه (Anti Arne) (۱۸۶۷-۱۹۲۵) محقق و عالم فرهنگ و اسطوره‌شناسی فنلاندی، ارائه شد. او به دلیل کارش در ایجاد نخستین نظریه جامع داستان‌های محلی که بعدها به نظریه آرنه-تامپسون توسعه یافت، شناخته می‌شود. آرنه، استاد زبان و ادبیات فنلاندی در دانشگاه هلسینکی بود و در زمینه فرهنگ و اسطوره‌شناسی فنلاند نیز بسیاری از آثار را منتشر کرده است. بعد از او استیث تامپسون (Stith Thompson) (۱۸۸۵-۱۹۷۶) طبقه‌بندی تیپ‌های افسانه‌ای را به‌روز و به انگلیسی ترجمه کرد و صورت تکامل یافته‌تری از آن را در کتاب «*دستان محلی*» (۱۹۴۶) خود ارائه داد. استیث تامپسون محقق و پژوهشگر فرهنگ و ادبیات مقایسه‌ای آمریکایی بود. تامپسون استاد ادبیات انگلیسی در دانشگاه ایندیانا بود و در زمینه

فرهنگ و اسطوره‌شناسی بسیاری از آثار را منتشر کرده است. بار دیگر دسته‌بندی‌های جدیدی در سال ۲۰۰۴ توسط هانس - یورگ اوثر (Hans-Jörg Uther) (۱۹۴۴)، محقق فرهنگ و ادبیات آلمانی و استاد زبان و ادبیات آلمانی در دانشگاه رگنسبورگ، به این نظریه اضافه شد که از آن پس این نظریه را با نام آرنه-تامپسون-اوثر می‌شناسند. نسخه نظریه اوثر، شامل نوع جدید داستان‌ها و بازبینی نوع‌های موجود است و در سراسر جهان توسط علاقه‌مندان به فرهنگ و ادبیات بسیار استفاده می‌شود (Lonnrot, 1835, p.15). آنتی آرنه و استیث تامپسون در کتاب «افسانه‌های عامه» (Folktale) این دسته‌بندی را ارائه کرده‌اند که براساس آن افسانه‌های مردمی به چهار گروه زیر تقسیم می‌شوند:

۱. افسانه‌های آیینی: این گروه از افسانه‌ها مرتبط با تعالیم دینی هستند و ارتباط مستقیم با ایمان و باورهای مذهبی دارند. هدف این افسانه‌ها ترویج ارزش‌ها، انگیزه‌ها و ایده‌های دینی است.
 ۲. افسانه‌های قصه‌ای: این گروه از افسانه‌ها به داستان‌هایی گفته می‌شود که به صورت روایی و بدون ارتباط مستقیم با تعالیم دینی، مربوط به یک شخصیت یا یک جای خاص هستند. هدف این افسانه‌ها تفریح و سرگرمی است و بیشتر مربوط به دوران باستان است.
 ۳. افسانه‌های فولکلوری: این گروه از افسانه‌ها توسط مردم یک منطقه خاص به اشتراک گذاشته شده‌اند و مرتبط با باورها و تفکرات فرهنگی - مذهبی مردم آن منطقه هستند. هدف این افسانه‌ها ترویج ارزش‌ها، انگیزه‌ها و ایده‌های فرهنگی است.
 ۴. افسانه‌های شعبده‌ای: این گروه از افسانه‌ها با استفاده از شعبده‌بازی و جادوگری به وجود می‌آیند. هدف این افسانه‌ها نیز تفریح و سرگرمی است و بیشتر در فرهنگ‌های مردمی و قبایلی مشاهده می‌شود.
- شاخص آرنه-تامپسون-اوثر داستان‌های فولکلوری و مردمی را به دسته‌بندی‌های مختلف تقسیم می‌کند. در زیر توضیح مختصری از دسته‌بندی‌های این شاخص آمده است:

- براساس مضامین: جن‌ها، ارواح، پری‌ها، شیاطین، جادوگران، شاه‌زاده‌ها، حیوانات و ...
 - براساس نوع داستان: داستان‌های خیالی، داستان‌های جنگی، داستان‌های عاشقانه، داستان‌های طنز، داستان‌های آموزنده و ...
 - براساس نوع معمای داستان: معماهای جادویی، معماهای منطقی، معماهای پوستری، معماهای فلسفی و ...
 - براساس محل و زمان: داستان‌های مردمی اروپایی، داستان‌های مردمی آسیایی، داستان‌های مردمی آفریقایی و ...
- (Chicot; Wist, 1991, p. 152).

افسانه‌هایی که در کتاب *شبهانه‌های کویر آمده*، از نوع فولکلوری و بعضی از آن‌ها شعبده‌ای و تعداد کمی از آن‌ها آیینی هستند. افسانه‌های تاتی که در این پژوهش آمده، براساس دسته اول و روش ده‌دهی دیویی^۲ مورد بررسی قرار گرفته است که این دسته نیز خود شامل هشت زیرگروه می‌باشد:

۱. ۱ تا ۲۹۹ قصه‌های مربوط به حیوانات؛
۲. ۳۰۰ تا ۷۴۹ قصه‌های مربوط به جادو و جادوگری؛

۳. ۷۵۰ تا ۸۴۹ قصه‌های مربوط به دین و مذهب؛

۴. ۸۵۰ تا ۹۹۹ قصه‌هایی براساس واقعیت؛

۵. ۱۰۰۰ تا ۱۱۹۹ قصه‌های مربوط به دیو ابله؛

۶. ۱۲۰۰ تا ۱۹۹۹ قصه‌های شوخی و لطیفه‌ها؛

۷. ۲۰۰۰ تا ۲۳۹۹ قصه‌های مسلسل و زنجیره‌ای؛

۸. ۲۴۰۰ تا ۲۴۹۹ قصه‌های طبقه‌بندی نشده (مارزلف، ۱۳۷۱: ۲۰).

آنتی آرنه در پژوهش‌های خود به جمع‌آوری و دسته‌بندی قصه‌های عامه پرداخت. وی نظریه تیپ‌شناسی را براساس افسانه‌های محلی ارائه کرد. پس از او، استیث تامپسون، محقق و پژوهشگر آمریکایی، این نظریه را گسترش داد و نسخه‌ای اصلاح شده از آن را به انگلیسی ترجمه و منتشر کرد. سپس در سال ۲۰۰۴، هانس-یورگ اوثر، محقق آلمانی، نسخه‌ای به‌روز شده از این نظریه را منتشر کرد که شامل دسته‌بندی جدید و تجدید نظر در تیپ‌های موجود بود. این نظریه اکنون به نام نظریه تیپ‌شناسی «آرنه-تامپسون-اوثر» شناخته می‌شود و یکی از مهم‌ترین منابع برای مطالعه و تحلیل افسانه‌های مردمی در سراسر جهان است. از آنجایی که کتاب‌های مرتبط با نظریه تیپ‌شناسی آرنه-تامپسون-اوثر هرکدام نقش مهمی در تکامل و توسعه این نظریه داشته‌اند. در ادامه به تفاوت‌های کلیدی میان این کتاب‌ها و ملاک‌های طبقه‌بندی آن‌ها اشاره می‌شود:

کتاب "The Types of the Folktale" نخستین اثر در زمینه دسته‌بندی افسانه‌های عامه است که در سال ۱۹۸۷ ویرایش دوم آن منتشر شد. آنتی آرنه (Aarne, A.) در این کتاب به دسته‌بندی تیپ‌های افسانه‌ای می‌پردازد و به عنوان مرجعی اساسی در تیپ‌شناسی افسانه‌ها شناخته می‌شود. این اثر اولین تلاش جامع برای طبقه‌بندی قصه‌های عامه براساس تیپ‌های افسانه‌ای بود. آرنه در این کتاب بیش از ۱۰۰ تیپ برای افسانه‌ها ارائه داد که معیار اصلی دسته‌بندی وی، الگوهای تکرار شونده و موضوعات مشترک در افسانه‌ها بود. این طبقه‌بندی اولیه به محققان امکان داد که افسانه‌های مختلف از فرهنگ‌ها و مناطق گوناگون را با یک‌دیگر مقایسه کنند. کتاب آرنه در ویرایش دوم که در سال ۱۹۸۷ منتشر شد، توسط استیث تامپسون بازبینی و اصلاح شد (Aarne & Thompson, 1987, p. 15). پس از آن، کتاب "Motif-Index of Folk-Literature" توسط استیث تامپسون (Thompson, S.) در بین سال‌های ۱۹۵۵ - ۵۸ در شش جلد نگارش یافت. تامپسون در این مجموعه بزرگ به طبقه‌بندی موتیف‌های ادبیات عامه می‌پردازد و از این طریق به دسته‌بندی قصه‌های عامه کمک می‌کند. تامپسون علاوه بر گسترش طبقه‌بندی آرنه، به طور خاص به شناسایی و دسته‌بندی «موتیف‌ها» یا عناصر کوچک و تکرارپذیر قصه‌ها پرداخت. او در این مجموعه شش جلدی، هزاران موتیف از ادبیات عامه جهان را شناسایی و فهرست کرد. این رویکرد به موتیف‌ها به تحلیل دقیق‌تری از عناصر داستانی کمک کرد و امکان بررسی جنبه‌های خاصی از قصه‌ها را فراهم کرد. تامپسون بیش از ۵۰ موتیف جدید به طبقه‌بندی آرنه اضافه کرد و این موتیف‌ها به دسته‌بندی‌های او ساختار منسجم‌تری دادند (Thompson, 1955-58, p. 220). سپس هانس-یورگ اوثر (Uther, H.-J.) در کتاب "The Types of International Folktales" که در سال ۲۰۰۴ در سه جلد منتشر شد، با افزودن تیپ‌های جدید و اصلاح دسته‌بندی‌های قبلی، نسخه تکامل‌یافته‌ای از نظریه آرنه-تامپسون را ارائه داد که همچنان به طور گسترده در مطالعات ادبیات عامه استفاده

می‌شود. اوثر در این کتاب نسخه به‌روزشده‌ای از طبقه‌بندی آرنه و تامپسون را ارائه داد. وی نه تنها طبقه‌بندی قبلی را اصلاح کرد، بلکه تیپ‌های جدیدی نیز اضافه نمود. اوثر همچنین تلاش کرد تا برخی از ابهام‌های موجود در طبقه‌بندی‌های قبلی را رفع کند و در این راستا، دسته‌بندی‌های دقیق‌تری ارائه داد. او بیش از ۱۰۰ تیپ جدید به سیستم طبقه‌بندی اضافه کرد و بخش‌هایی را که پیشتر مبهم بودند، به طور مفصل توضیح داد (Uther, 2004, p. 105). در نتیجه، هر یک از کتاب‌های مذکور به نوبه خود به توسعه و تکامل نظریه تیپ‌شناسی قصه‌های عامه کمک کرده‌اند. آرنه پایه‌گذار طبقه‌بندی قصه‌ها بود، تامپسون با تمرکز بر موتیف‌ها ساختار آن را غنی‌تر کرد و اوثر با افزودن تیپ‌های جدید و اصلاحات، نظریه را به‌روز و کامل‌تر کرد.

۱-۴. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش مهم‌ترین بن‌مایه‌های ۳۰ قصه تاتی جلگه سنخواست از جمله موجودات و حیوانات واقعی، موجودات و حیوانات غیر واقعی و خیالی، اشخاص، حوادث و اعمال معمول، حوادث و اعمال غیر معمول، مفاهیم، موضوعات و ... براساس نظریه تیپ‌شناسی آرنه-تامپسون - اوثر به روش تحلیلی-توصیفی مورد بررسی قرار می‌گیرد و پربسامدترین هر گروه مشخص می‌شود تا از این طریق، طبقه‌بندی علمی‌ای از آن‌ها ارائه گردد.

۱-۵. یافته‌ها و نتایج

موضوعات و بن‌مایه‌های موجود در افسانه‌های تاتی جلگه سنخواست در قالب نمودارهای مختلف و با شاخص تیپ پیشنهادی آرنه - تامپسون - اوثر تطبیق داده شد و برخی مؤلفه‌های اصلی آن‌ها فهرست‌وار بیان شد. در این پژوهش تعداد ۳۰ افسانه از افسانه‌های تاتی که در کتاب شبانه‌های کویر جمع‌آوری شده است، مورد تحقیق قرار گرفت و ۶ بن‌مایه که شامل موجودات و حیوانات واقعی، حیوانات و موجودات غیر واقعی و خیالی، اشخاص، حوادث و اعمال معمول، حوادث و اعمال غیر معمول و مفاهیم و موضوعات استخراج گردید و بسامد هر یک از آن‌ها در قالب نمودار نشان داده شد و سپس به شرح آن‌ها در ذیل هر نمودار پرداخته شد. پربسامدترین هر گروه به ترتیب شغال، سیمرغ، شاه، پاپوش دوختن، حرف زدن حیوانات و عاشق شدن است. بن‌مایه‌های به کار رفته در افسانه‌های مورد پژوهش از لحاظ گونه نیز مورد بررسی قرار گرفتند که در مجموع ۱۰ گونه موجودات و حیوانات واقعی، موجودات غیر واقعی و خیالی، اشخاص، حوادث و اعمال معمول، حوادث و اعمال غیر معمول، مفاهیم و موضوعات، مکان‌ها، اشیای جادویی، عناصر طبیعی و مشاغل را تشکیل می‌دهند.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. شبانه‌های کویر (دفتری از افسانه‌های عامه جلگه سنخواست)

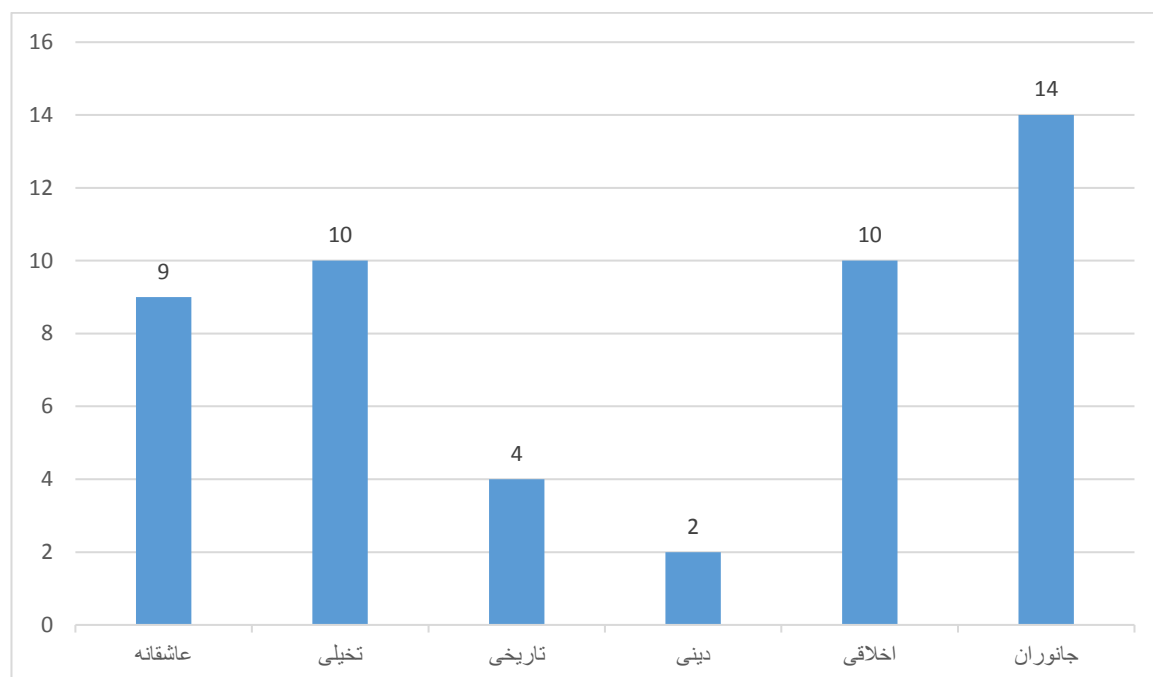
شبانه‌های کویر نخستین کتاب حسین اسکندری است که در سال ۱۳۸۱ تألیف شد. این کتاب تقریباً شامل سه چهار جلد از داستان‌های ضبط‌شده از اهالی بخش سنخواست شامل اندقان، خُراشا، سنخواست، کرف و جُربت از توابع شهرستان جاجرم در استان خراسان شمالی است (وحدانی‌فر، ۱۴۰۰: ۱۹۲). نویسنده این کتاب مطالب را از طریق گفتگو با پیرمردان و پیرزنانی که قصه‌هایی از قدیم در خاطر داشتند و به «قصه‌گو» معروف بودند، ضبط و ثبت کرده است. این کتاب دارای چهار بخش است. بخش اول افسانه‌هایی هستند با شخصیت‌هایی

انسانی که چهارده افسانه را دربرمی گیرند. بخش دوم شامل افسانه‌هایی با شخصیت‌هایی حیوانی است که چهار افسانه را در خود جای داده است. بخش سوم هفت افسانه با شخصیت‌های انسانی - حیوانی را دربرمی گیرد و بخش چهارم افسانه‌هایی با شخصیت‌های انسانی و موجودات خیالی است که از پنج افسانه تشکیل می‌شود. در مجموع سی افسانه در این کتاب جمع‌آوری شده که در انتهای قصه‌ها نیز اسامی اشخاص قصه‌گو به همراه سال تولدشان ذکر شده است. نگارنده کتاب مذکور هدف خود را از جمع‌آوری این افسانه‌ها چنین بیان می‌کند: «به علت تغییر در بافت فرهنگی منطقه و ورود تلویزیون و دیگر رسانه‌های جمعی در دو دهه اخیر، افسانه‌ها در حال رنگ‌باختن هستند و دیگر نام قصه‌گوهای معروفی که زینت بخش محافل شبانه بوده و به همین منظور دعوت می‌شده‌اند از خاطر کسی عبور نمی‌کند و چه بسا گنج‌های ذی‌قیمتی که در سینه داشته با تن فرتوت خود در دل خاک مدفون کرده‌اند. نگارنده برای جلوگیری از دفن بیشتر فرهنگ عامه منطقه از جمله حکایات، قصه‌ها و افسانه‌ها پای صحبت افراد مختلفی نشسته است تا به خواش او «یکی بود یکی نبود» قصه را آغاز کنند؛ چراکه بازگو نکردن چندین ساله این افسانه‌ها، غبار تیره فراموشی را به چهره آن‌ها نشانده است» (اسکندری، ۱۳۸۱: ۸).

۲.۲. موضوعات و بن‌مایه‌های افسانه‌های تاتی سنخواست

در هر یک از افسانه‌ها، عناصری غالب وجود دارد که حوادث داستان بر آن‌ها استوار است. به این عناصر تکرارشونده «بن‌مایه» (Theme) گفته می‌شود. «بن‌مایه یا موتیو (Motive/Motif) همان مضامین تکرارشونده است که در قالب کهن الگوها در داستان تداوم و تکامل می‌یابند. در واقع، عنصر اصلی سازنده داستان‌ها تکرار همین مضامین و نقش‌هاست» (ر.ک. داد، ۱۳۸۵: ۸۵؛ مقدادی، ۱۳۷۸: ۲۸۱). در افسانه‌ها، موضوع یک ایده مرکزی است که در طول داستان توسعه می‌یابد و به عنوان محور داستان عمل می‌کند. این ایده می‌تواند به شکل یک پیام، مفهومی یا ارزشی باشد که نویسنده یا روایت‌کننده می‌خواهد به خواننده یا شنونده منتقل کند و درک آن به تحلیل و تفسیر داستان کمک می‌کند. موضوع در افسانه‌ها معمولاً با موضوعات فلسفی، اخلاقی، اجتماعی و یا انسانی در ارتباط است و برخی از نمونه‌های معروف از موضوعات در افسانه‌ها شامل قدرت، عشق، جهاد، مرگ، زندگی، خلقت و ... هستند. بنابراین، موضوع در افسانه‌ها یک ایده مرکزی است که به خواننده یا شنونده کمک می‌کند تا بهترین تفسیر و نقد داستان را ارائه دهد. موضوع و بن‌مایه دو مفهوم مهم در ادبیات هستند که اغلب با هم اشتباه گرفته می‌شوند. موضوع، ایده‌ای است که نویسنده در داستان خود به آن اشاره می‌کند و می‌خواهد با آن راهنمایی‌کننده یا تحلیل‌کننده خواننده باشد. در واقع، موضوع یک داستان می‌تواند به عبارتی که درباره آن است، خلاصه شود. بن‌مایه‌ها، اتفاقات و رویدادهایی هستند که در داستان اتفاق می‌افتد و توسط شخصیت‌ها (انسان‌ها، خدایان، ارواح، جانوران طبیعی و فراطبیعی و ...) در طول داستان تجربه می‌شوند (پارسانسب، ۱۳۸۸: ۱۴). بن‌مایه‌ها می‌توانند به شکلی استوار یا ثابت باشند و با گذشت زمان و تحولات داستان تغییر کنند. در هر صورت بن‌مایه‌ها بخشی مهم از داستان هستند که برای جذابیت داستان و تعامل با خواننده یا شنونده نقش مهمی ایفا می‌کنند (Lodge, 1992, p. 11-13). بنابراین، بن‌مایه‌ها معمولاً درباره موضوع داستان نیستند، بلکه روایت داستان را شکل می‌دهند. میرصادقی به این موضوع این گونه اشاره می‌کند: «معمولاً باید درون‌مایه اثری از یک جمله کمتر باشد» (میرصادقی، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۴). به عبارت

دقیق‌تر، «بن‌مایه یک چیز، تصویر یا عبارت مستقل است که در روایت تکرار می‌شود. در مقابل، مضمون مفهومی عام‌تر و انتزاعی‌تر است که نمودش بن‌مایه است؛ مثلاً سگه می‌تواند بن‌مایه و طمع مضمون یک روایت باشد» (ابوت، ۱۳۹۷: ۳۹۷). در نمودار زیر بسامد موضوعات افسانه‌های سنخواست نشان داده شده است:

نمودار ۱: بسامد موضوعات افسانه‌های تاتی سنخواست

عاشقانه: شاه طهماسب، شاه عباس نمدمال، سنگ صبور، پیر پالان‌دوز، عبدالله تنبل، سه یهودی، چل سرخ، آتش افروز، محمد شیردل (شفیع‌آبادی، ۱۳۹۴: ۹۴-۱۰۰). به عنوان مثال، در داستان پیر پالان‌دوز آمده است که: «ولی پیرمرد عاشق دختر پادشاه شد.» (اسکندری، ۱۳۸۱: ۶۴) و در افسانه شاه عباس نمدمال آمده است: «به همین چند نگاه شاه عباس عاشق دختر شد.» (همان: ۴۴).

تخیلی: شاهزاده ابراهیم، کفتر چوبی، احمد ماهی‌گیر، آهوبره، مرغ زرین، بی بی زرنگار، حسن ترسناک، آتش‌افروز، محمد شیردل. برای مثال، در داستان «شاهزاده ابراهیم» پسر کوچک پادشاه هر وقت موی دم اسب را آتش می‌زد، اسب برای یاری رساندن به او ظاهر می‌شد.

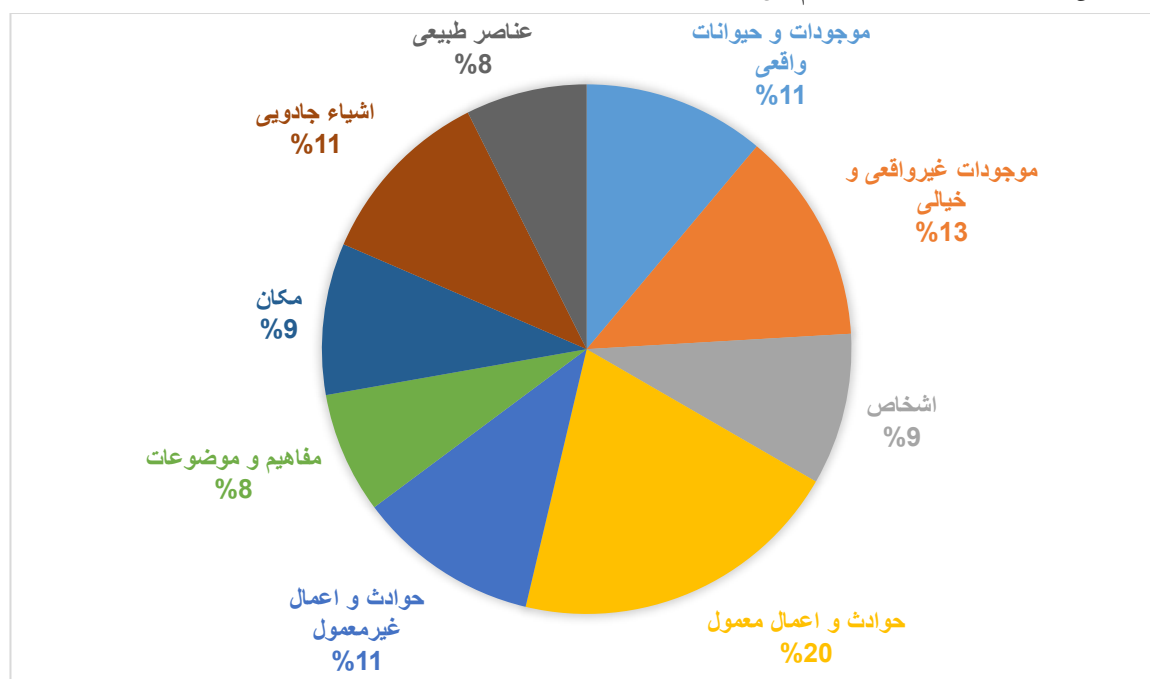
تاریخی: اسکندر جهان، شاه طهماسب، بازوبند شاه عباسی، شاه عباس نمدمال در تمام این افسانه‌ها از شاه‌هایی نام برده شده است که در واقعیت و در تاریخ ایران وجود داشته‌اند؛ به عنوان مثال اسکندر پادشاهی قدرتمند و کشورگشا بود و یا در افسانه بازوبند شاه عباسی به دوره خاصی از حکومت شاه عباس صفوی اشاره شده است که لباس مبدل به تن می‌کرد و در بین عوام حضور پیدا می‌کرد.

دینی: خضر پیغمبر، نمرود. همان‌طور که از نام این افسانه‌ها برمی‌آید، شخصیت‌های اصلی شخصیت‌ها و یا پیامبرانی هستند که در قصه‌های دینی و ادیان مختلف به آن‌ها برمی‌خوریم.

اخلاقی: عبدالله تنبل، سه یهودی، چهار سرخ، رباط شاه عباسی، شغال و هورچ، آهوبره، گنج قارون، نمرود، مرد و نامرد درس‌های اخلاقی این داستان‌ها اغلب حول محور حرص و طمع نداشتن، زیر بار ظلم نرفتن، تنبل نبودن و... می‌چرخد.

جانوران: دو دسته از دسته‌بندی افسانه‌های کتاب *شبهانه‌های کویر* شامل حیوانات و جانوران می‌شود؛ بخش دوم با عنوان «افسانه‌هایی با شخصیت‌های حیوانی» و بخش سوم با عنوان «افسانه‌هایی با شخصیت‌های انسانی و حیوانی». بن‌مایه‌های افسانه‌های سنخواست از لحاظ گونه به ده گروه زیر تقسیم می‌شوند:

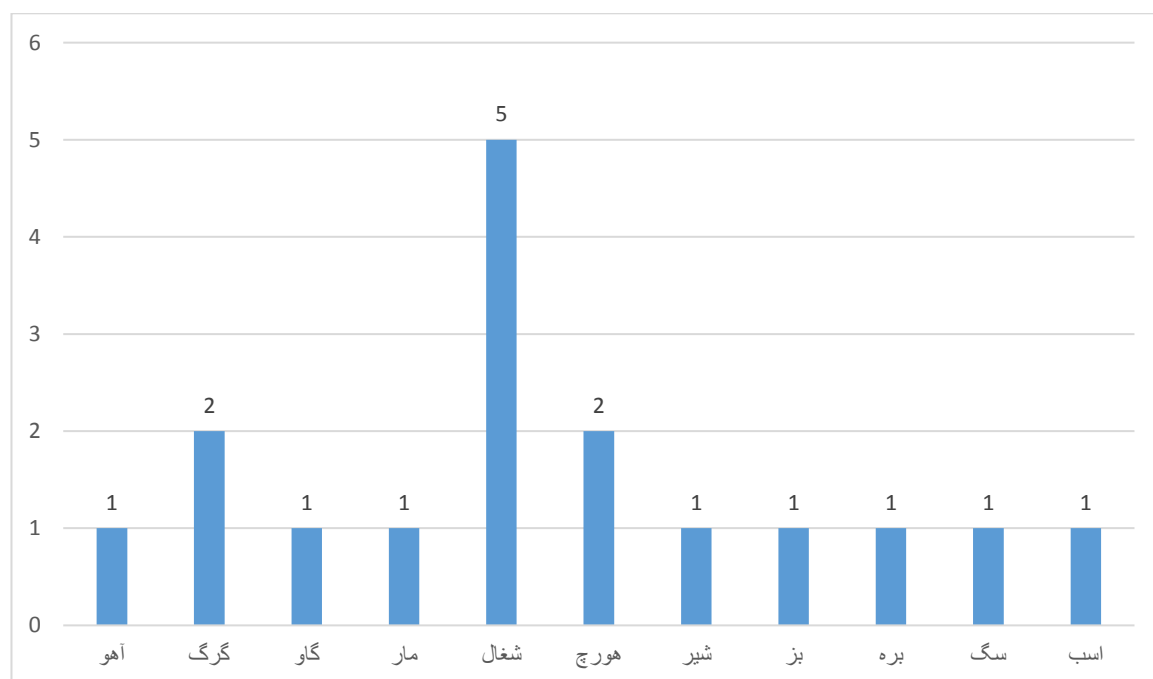
۱. موجودات و حیوانات واقعی: شغال، آهو، گرگ، گاو، مار، هورچ؛
۲. موجودات غیر واقعی و خیالی: دیو، جن، شیطان، پری، اژدها، سیمرغ، پرنده تخم طلا؛
۳. اشخاص: وزیر، شاه، زن بابا، پیرزن، دختر زیبا؛
۴. حوادث و اعمال معمول: شکار، انتقام، دزدیدن و دزدیده شدن، لباس مبدل پوشیدن (تغییر هویت)، قرار گرفتن در دو راهی، تصمیم‌گیری، پاپوش دوختن، سفر، تجارت کردن، خیانت کردن، بیهوش کردن؛
۵. حوادث و اعمال غیر معمول: تبدیل انسان به حیوان و بالعکس، زنده شدن مرده، بازیافتن توانایی سخن گفتن، جادو کردن، فهم زبان حیوانات، ورد خواندن؛
۶. مفاهیم و موضوعات: داروی بیهوشی، خواب دیدن، وصیت کردن، شرط محال؛
۷. مکان: چاه، چشمه، جنگل، قبر، غار؛
۸. اشیای جادویی: سنگ صبور، قالی پرنده، سنگ آسیاب، آهن لوله‌کن، پر سیمرغ، موی اسب؛
۹. عناصر طبیعی: درخت، سنگ، آب، آتش؛
۱۰. شغل: گاوبندی، خارکش، حمام‌چی.

نمودار ۲: تقسیم‌بندی بن‌مایه‌های افسانه‌های تاتی کتاب *شبهانه‌های کویر* از منظر گونه و بسامد

۲. ۲. ۱. بن‌مایه‌های مربوط به موجودات و حیوانات واقعی

سیستم دسته‌بندی آرنه - تامپسون - اوثر یک شاخه از داستان‌های مردمی سنتی را شامل می‌شود که شامل داستان‌های حیوانی نیز می‌باشد. داستان‌های حیوانی در این سیستم به طور کلی شامل حیوانات مانند انسان‌ها به عنوان شخصیت‌ها هستند که صفاتی از قبیل سخن‌گویی، لباس پوشیدن و احساسات انسانی را نشان می‌دهند. این داستان‌های حیوانی عموماً درس‌های اخلاقی را منتقل می‌کنند و از طریق اقدامات شخصیت‌های حیوانی بر تفکرات انسانی تأثیر می‌گذارند. این حیوانات ممکن است با یک‌دیگر، انسان‌ها یا موجودات ماوراءالطبیعه تعامل داشته باشند و داستان‌ها ممکن است شامل موضوعاتی مانند فریب، تحوّل یا قدرت‌های جادویی باشند. برخی داستان‌های حیوانی همچنین می‌توانند شامل سفرها، ماجراجویی‌ها و چالش‌هایی باشند که مهارت و هوش حیوانات را آزمایش می‌کنند. با این حال، داستان‌هایی که موجودات واقعی در آن‌ها شخصیت اصلی را بازی می‌کنند، به طور کلی به دو دسته تقسیم می‌شوند. در دسته اول، این موجودات به عنوان شخصیت‌های مثبت نمایش داده می‌شوند که اغلب به عنوان قهرمانان و یا معلمان در داستان‌ها شرح داده می‌شوند. در دسته دوم، این موجودات به عنوان شخصیت‌های منفی و ترسناک نمایش داده می‌شوند که ممکن است به عنوان دشمنان و یا همان نمادهای شرارت در داستان‌ها شرح داده شوند (Nieder, 2007, p. 6).

نمودار ۳: بسامد بن‌مایه‌های مربوط به موجودات و حیوانات واقعی

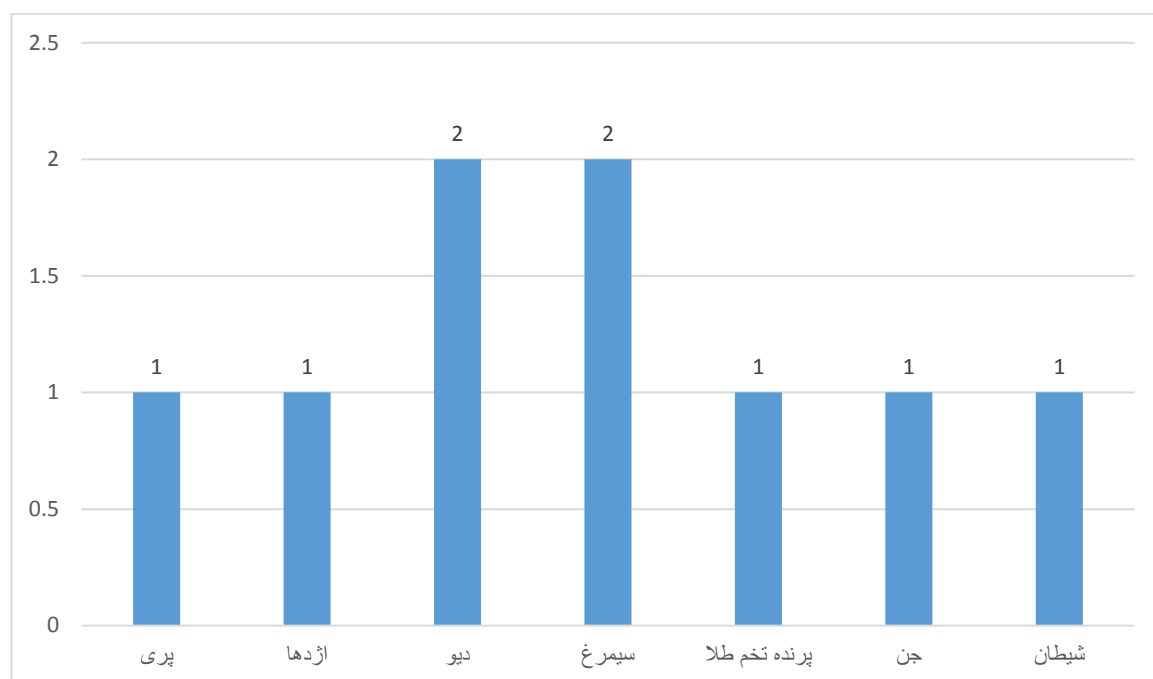
شغال در نمادشناسی موجودات و ادبیات نماد مرگ و فنا است. در نمادشناسی جانوری، شغال به عنوان نمادی از فریب و خداپرستی نیز شناخته می‌شود و به دلیل صدای بلند و ترسناکش در برخی فرهنگ‌ها به عنوان نمادی از تلاش برای فریب و فریب‌خوردن به کار می‌رود. همچنین، شغال به عنوان نمادی از حیله و تزویر در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا این حیوان معمولاً به صورت خفیف و بی‌پروا در اطراف مردم حرکت می‌کند و به دنبال فرصتی برای

گرفتن غذا و شکار است (گربران، ۱۳۸۲: ۱۱۲). در ادبیات، شغال به عنوان نمادی از سرعت و حيله‌گری شناخته می‌شود. در بعضی از داستان‌ها، شخصیت‌های باهوش و سریع به شغال تشبیه می‌شوند و از حيله و تزویر برای رسیدن به هدف‌های خود استفاده می‌کنند. همچنین، شغال به عنوان نمادی از پاکی و شرافت در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا در برخی از داستان‌ها، شخصیت‌های شجاع و صادق به شغال تشبیه می‌شوند و از برانگیختگی و تلاش برای دفاع از حقیقت و عدالت استفاده می‌کنند. به علاوه، در فرهنگ‌های مختلف شغال به عنوان نمادی از بی‌اخلاقی و شیطنت نیز در نظر گرفته شده است. در بعضی دیگر از فرهنگ‌ها، شغال به عنوان نمادی از فریب نشان داده می‌شود و ممکن است به عنوان نمادی از شخصیت‌های بدجنس به کار رود. به طور کلی، شغال به عنوان یکی از حیوانات خردمند و زیرک در فرهنگ‌ها و ادبیات مختلف به کار رفته و به عنوان نمادی از مفاهیم مختلفی مانند مرگ، فریب، حيله، سرعت، شرافت و بی‌اخلاقی به کار گرفته شده است.

شغال یکی از حیوانات پربسامد در افسانه‌های تاتی سنخواستی است؛ به طوری که معمولاً شخصیت اصلی است؛ مانند افسانه «ملا شغال» و «شغال و هورچ» و یا به عنوان شخصیت فرعی در افسانه‌ها حضور دارد؛ مانند افسانه «آهوره». مطابق پیش‌زمینه ذهنی انسان از شغال، در این داستان‌ها نیز شغال معمولاً مکار و حيله‌گر و کار او فریب دیگران برای رسیدن به مقصود خود بدون در نظر گرفتن منفعت دیگران است. شغال دائماً در حال نقشه‌کشیدن برای همه حیوانات و انسان‌ها است. نکته قابل توجه آن است که در افسانه‌های سنخواست گاه پایان داستان به نفع شخصیت منفی و در این مورد شغال تمام می‌شود. برای مثال، در افسانه «شیر و شغال»، شغال ابتدا گرگ دو رگه را فریب می‌دهد و خود وارد دایره نزدیکان شیر می‌شود و از منافع آن بهره می‌برد و در نهایت حتی برای شیر نیز نقشه کشیده و او را به کام مرگ می‌کشانند و تنها نژاد خود را نجات می‌دهد. در انتهای این افسانه آمده است: شیر گفت: «بریزید لشگر». شیر داخل چاه پرید و پشت سرش پلنگ‌ها و گرگ‌ها ریختند داخل چاه. شغال گفت: «بیاستید». خلاصه این شغال همه را در چاه انداخت و کشت و خودشان آزاد شدند (اسکندری، ۱۳۸۱: ۱۲۰).

۲. ۲. ۲. بن‌مایه‌های مربوط به موجودات غیر واقعی و خیالی

دسته‌بندی آرنه - تامپسون شامل داستان‌های مردمی است که در آن‌ها موجودات خیالی نیز به عنوان شخصیت‌ها ظاهر می‌شوند. این موجودات خیالی ممکن است شامل جن، پری، دیو و هیولا باشند و می‌توانند شکل‌های مختلفی از زیبا و فریبنده گرفته تا ترسناک و هیولگونه داشته باشند. در برخی داستان‌ها به عنوان راهنماهای مفید یا همراهان و در داستان‌های دیگر، به عنوان دشمنانی خطرناک که باید شکست داده شوند، ظاهر می‌شوند (مارزلف، ۱۳۷۱: ۱۲۷). در کل، موجودات خیالی در دسته‌بندی آرنه - تامپسون معمولاً به عنوان عناصری از جهان شگفت‌انگیز داستان‌های مردمی برای منتقل کردن پیام‌های اخلاقی و فلسفی به کار می‌روند و معمولاً به صورت الگوهای شناخته شده در سراسر جهان تکرار می‌شوند.

نمودار ۴: بسامد بن‌مایه‌های مربوط به موجودات غیر واقعی و خیالی

سیستم آرنه - تامپسون دارای دسته‌بندی‌های مختلفی در مورد داستان‌های خیالی است. در بیشتر داستان‌های خیالی، موجوداتی با قدرت‌های جادویی و صفات فوق‌العاده به تصویر کشیده می‌شوند. این داستان‌ها ممکن است شامل الگوی زیر باشند:

۱. موجود خیالی که باید شکار شود: در این نوع داستان، شخصیت اصلی با دشمن خود (که معمولاً یک موجود خیالی است) مبارزه می‌کند. شخصیت اصلی باید به دنبال نقطه ضعف دشمن خود بگردد تا بتواند آن را شکست دهد. به عنوان مثال، در داستان «محمد شیردل» او باید به یک ضربت دیو را که بالای جان دختر زیبا است، از بین ببرد تا بتواند او را از شر دیو رها کند (اسکندری، ۱۳۸۱: ۱۸۸).

۲. موجود خیالی به عنوان دوست: در این نوع داستان، شخصیت اصلی با موجود خیالی دوستی می‌کند و با هم مشکلاتی را حل می‌کنند. در این داستان‌ها، موجود خیالی معمولاً به شخصیتی مهربان و کمک‌کننده تبدیل می‌شود. به عنوان نمونه، در داستان «آتش‌افراز»، سیمرغ به این دلیل که برادر کوچکتر جان بچه‌هایش را نجات داده بود، با وی رابطه دوستانه‌ای برقرار می‌کند تا آتش‌افراز را نجات دهد (همان: ۱۸۰-۱۸۳).

۳. موجود خیالی به عنوان موجود برتر: در این نوع داستان، موجود خیالی به عنوان شخصیتی با قدرت‌های فوق‌العاده و برتر نمایش داده می‌شود. شخصیت اصلی از قدرت‌های موجود خیالی بهره می‌برد تا به مقصود خود برسد. در داستان «آتش‌افراز»، برادر کوچک‌تر برای پیدا کردن چهل خواهر که خود و برادرانش بتوانند آن‌ها را به همسری بگیرند، از اژدها کمک می‌گیرد (اسکندری، ۱۳۸۱: ۱۷۲-۱۷۴).

۴. موجود خیالی به عنوان تهدید: در این نوع داستان، موجود خیالی به عنوان تهدیدی برای شخصیت اصلی نمایش داده می‌شود. شخصیت اصلی باید با تلاش و فریب برای شکست دادن موجود خیالی تلاش کند. برای مثال، در

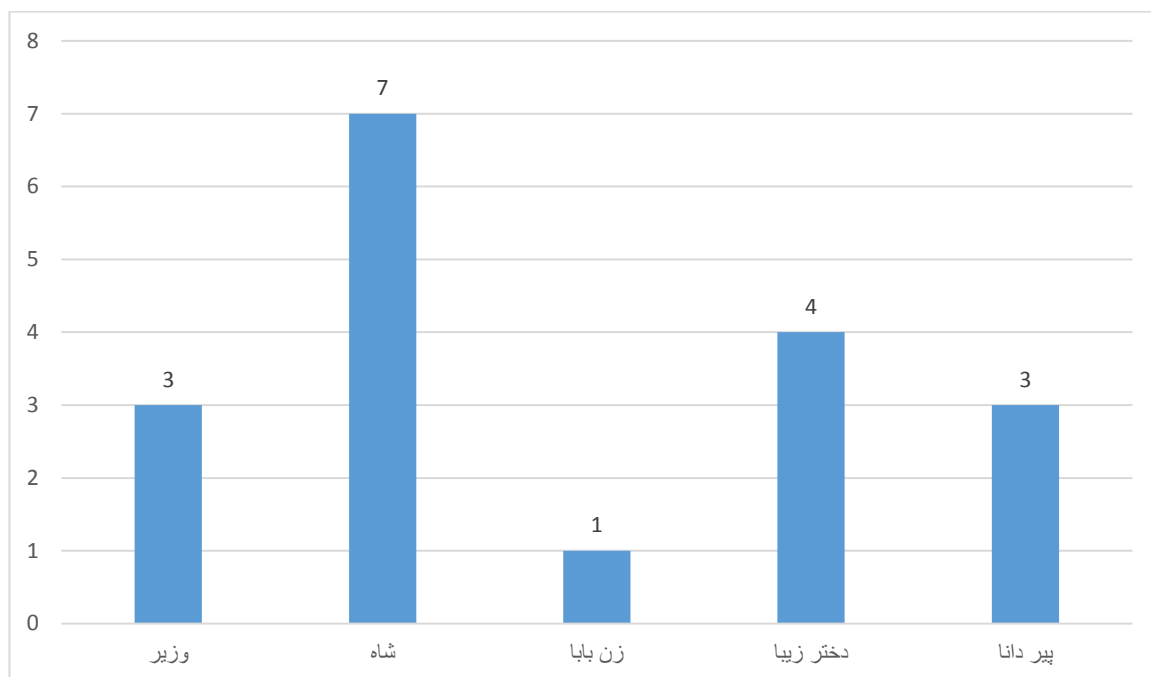
داستان «بی بی زرنگار»، دیو برای حسن خمار تهدید محسوب می‌شود و حسن خمار در پی نابودی دیو است (همان: ۱۶۳-۱۶۴).

سیمرغ در نمادشناسی موجودات و ادبیات نماد بازگشت و تجدید حیات است. سیمرغ به عنوان نمادی از قدرت و ابدیت نیز در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا به دلیل این‌که معتقد بوده‌اند پس از مرگ، سیمرغ به شکل دیگری از خود بازمی‌گردد، این نماد به عنوان نمادی از تحمل و بقا نیز در نظر گرفته شده است. همچنین، سیمرغ به عنوان نمادی از زیبایی و عشق در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا این پرنده در برخی از داستان‌ها سرشار از عشق و زیبایی توصیف شده است. در ادبیات، سیمرغ به عنوان نمادی از تحمل و بازگشت به زمین پاک شناخته شده است. در برخی از داستان‌ها، شخصیت‌هایی که با چالش‌ها و مشکلات زیادی روبه‌رو هستند، به سیمرغ تشبیه می‌شوند و از تحمل و صبر برای مقابله با مشکلات استفاده می‌کنند. همچنین، سیمرغ به عنوان نمادی از پاکی و اصالت در نظر گرفته شده است؛ زیرا این پرنده در اغلب داستان‌ها به عنوان یک نماد از عالم روحانی و پاکی توصیف شده است. به طور کلی، سیمرغ به عنوان یکی از نمادهای پرطرفدار در فرهنگ‌ها و ادبیات مختلف به کار رفته و به عنوان نمادی از مفاهیم مختلفی مانند بازگشت، تحمل، زیبایی و پاکی به کار گرفته شده است.

همانطور که از نمودار شماره ۴ پیداست، سیمرغ یکی از پرتکرارترین موجودات خیالی در افسانه‌های تاتی است که به عنوان پرنده‌ای همه‌چیزدان و دانا از آن یاد می‌شود. برای مثال، در داستان «آتش‌افروز» سیمرغ می‌گوید: «من تورا راهنمایی می‌کنم. آن‌طور که تو صحبت می‌کنی، آن کله آخری که به دنبال اسب تو می‌آمده، کله دیو سفید بوده است ... من تو را آنجا می‌برم؛ ولی آوردنش با خودت.» (همان: ۱۸۰) و یا در جای دیگر از زبان سیمرغ می‌شنویم: «آن را هم به تو می‌گویم. تو باید تا داخل غار بروی، ولی نکند که شب بروی.» (همان: ۱۸۰). او از دانسته‌های خود برای راهنمایی شخصیت‌های داستان در قبال نجات جان فرزندان از خورده‌شدن توسط اژدها، استفاده می‌کند. در متن کتاب آمده است، گفتند: «همین آدمیزاد ما را نجات داد. مگر آن کله را نمی‌بینی. این کله اژدهایی است که می‌خواست ما را بخورد. لاشه اژدها را هم ما خوردیم. همین آدمیزاد او را با شمشیر کشت.» (همان: ۱۸۰). روش این راهنمایی به این صورت است که شخصیت اصلی افسانه، سه پر از سیمرغ را دریافت می‌کند که به ازای هر پری که آتش می‌زند، سیمرغ به کمک او می‌شتابد. برای مثال، در داستان از زبان سیمرغ می‌شنویم که به جوان می‌گوید: «این پرها را پیش خودت نگه‌دار. هر وقت به من نیاز داشتی آتش بزنی تا بیایم.» (همان: ۱۸۳).

۲.۲.۳. بن‌مایه‌های مربوط به اشخاص

شخصیت‌های معمولی و مردمان عادی در داستان‌ها و افسانه‌ها معمولاً نقش‌آفرینی کمتری در داستان دارند و ویژگی‌هایی مانند عقلانیت، طبیعت بشری، شجاعت و ضعف‌ها را نشان می‌دهند. برخلاف شخصیت‌های اصلی داستان، آن‌ها معمولاً قدرت فوق‌العاده‌ای ندارند و بیشتر به عنوان افرادی عادی و معمولی نشان داده می‌شوند. اما با این حال، آنان در داستان‌ها نقش مهمی دارند که معمولاً به عنوان شاهدان و شرکت‌کنندگان در رویدادهای داستانی، ابزاری برای نشان دادن ظرفیت و خصوصیات شخصیت‌های اصلی و خود داستان هستند. همچنین، به عنوان نمایندگان جامعه و فرهنگ از کنار داستان عبور می‌کنند و تصاویری از زندگی و فرهنگ مردم را به تصویر می‌کشند.

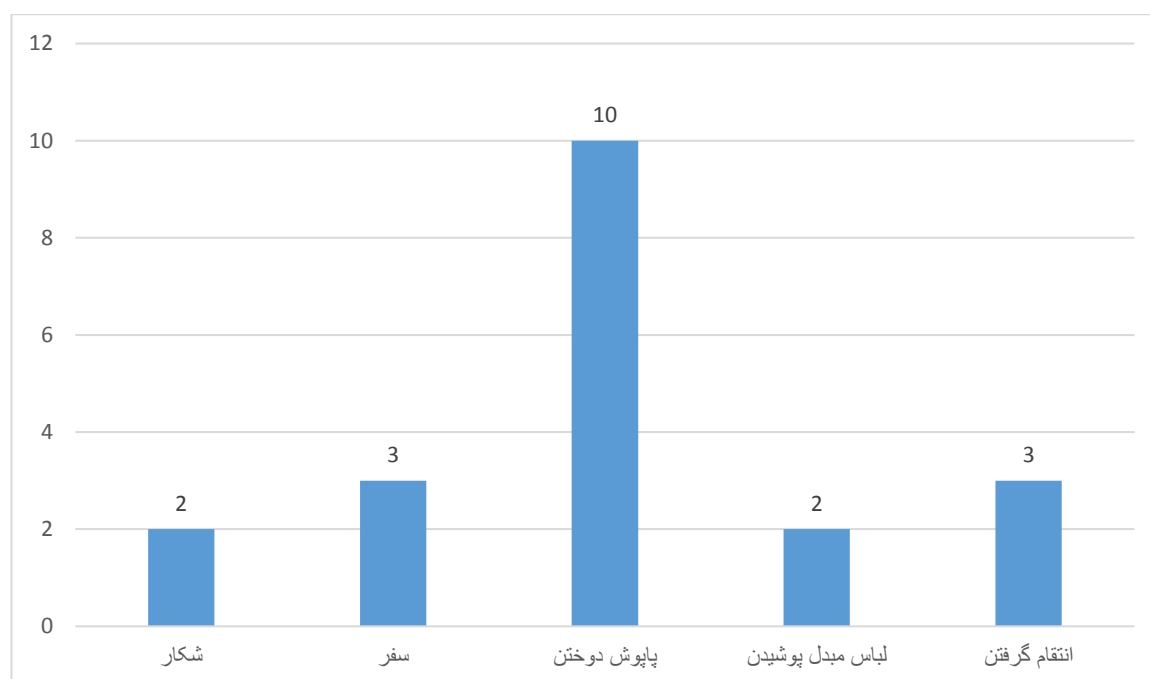

نمودار ۵: بسامد بن‌مایه‌های مربوط به اشخاص

اشخاص در افسانه‌های تاتی دارای ویژگی‌های مثبت و منفی هستند. نمونه‌هایی از انسان‌های درون این افسانه‌ها انسان‌های ساده‌دلی هستند که به راحتی فریب می‌خورند و یا انسان‌های مکاری هستند که دائماً در حال نقشه‌کشیدن برای دیگران هستند. مردمان می‌توانند پویا و سرزنده و یا تنبل و ناامید باشند. در میان انسان‌های گمراه و نیازمند به کمک، افراد پیر و دانایی وجود دارند که کمک حال آن‌ها هستند. وزیران، اغلب حکیم، مشاور و یا حيله‌گر هستند. شخصیت زن بابا در این افسانه‌ها دختر زشت خود را به جای دختر زیبای همسرش روانه خانه بخت می‌کند و همه شانس‌های خوشبختی دختر زیبا را با نقشه و حيله از آن دختر خود می‌کند. شاه در این افسانه‌ها پرتکرارترین شخصیت بوده و معمولاً طماع است. برای مثال، در داستان «اسکندر جهان»، شاه در طلب قدرت و ثروت هر چه بیشتر به جنگ با خورشید می‌رود و گاهی نیز شخصیت مثبت داستان است و حکومت عادلانه‌ای را اعمال می‌کند و انسان بخشنده و دل‌رحم است، مانند داستان «رباط شاه عباسی»: شاه عباس تصمیم گرفت که در همه‌جا کاروانسرای شاه‌عباسی درست کند. (اسکندری، ۱۳۸۱: ۱۰۵). بعضاً شاه در لباس افراد عادی وارد اجتماعات عامه مردم می‌شود، مانند داستان «شاه طهماسب».

۲.۲.۴. بن‌مایه‌های مربوط به حوادث و اعمال معمول

حوادث و اعمال معمول در افسانه‌ها به رویدادها و اعمالی اشاره دارد که به صورت مکرر در داستان‌ها و افسانه‌ها تکرار می‌شوند. این حوادث و اعمال معمولاً با داستان‌های خالی از واقعیت و اسطوره‌ای همراه هستند و در اکثر افسانه‌ها و داستان‌های سنتی وجود دارند.

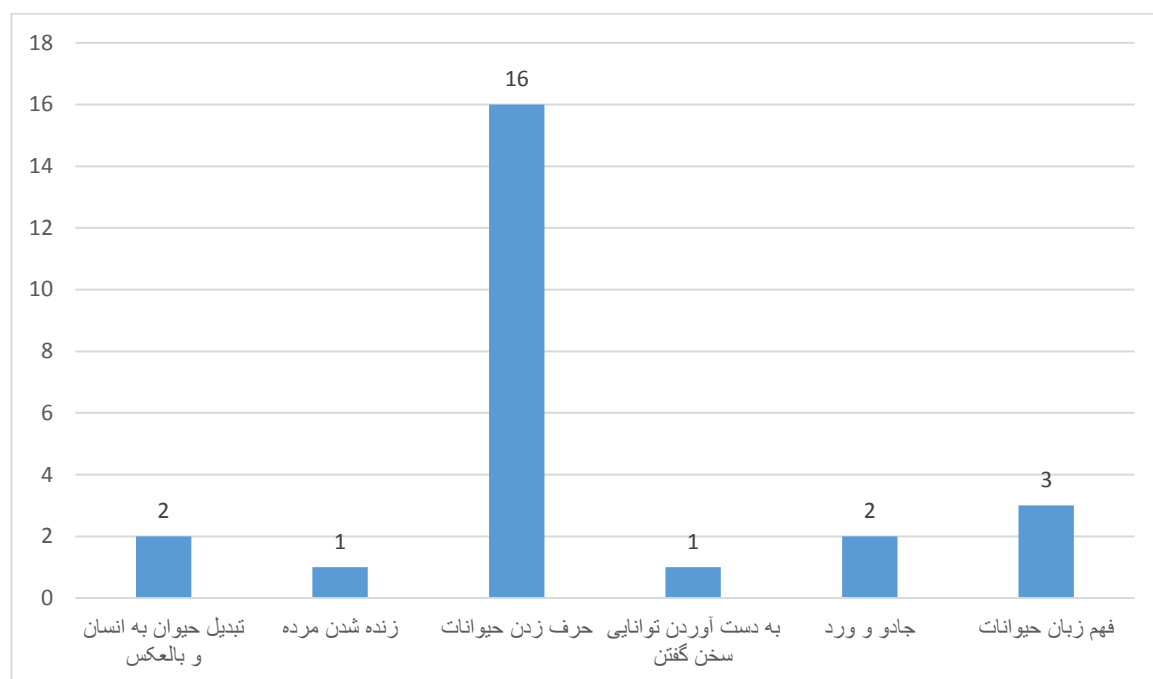

نمودار ۶: بسامد بن‌مایه‌های مربوط به حوادث و اعمال معمول

برخی از حوادث و اعمال معمول در افسانه‌ها عبارتند از: شکار، انتقام، سفر، لباس مبدل پوشیدن، گم‌شدن، قرار گرفتن در دو راهی، تصمیم‌گیری، پاپوش دوختن، سفر، تجارت کردن، خیانت کردن و بیهوش کردن. پاپوش دوختن در بین افسانه‌های سنخواست به دفعات تکرار شده است که این موضوع در افسانه‌های انسانی و همچنین در افسانه‌های حیوانی دیده می‌شود؛ معمولاً در افسانه‌هایی که شغال شخصیت اصلی است، پاپوش دوختن نیز جزء جداناپذیر از داستان می‌باشد. روزی شغالی پیش خود رمز ریخت و رفت پیش پلنگ و گفت: «می‌دانی یا نه؟» پلنگ گفت: «نه». گفت: «من دلم می‌طلبد ما سه رفیق شویم و این زمستانی فکری به حال خودمان بکنیم.» پلنگ گفت: «چطور؟» گفت: «اگر گرگی پیدا شود که با ما رفیق شود، آن وقت من می‌دانم چه کنم.» (اسکندری، ۱۳۸۱: ۱۱۰) و در داستان «شیر و شغال» نتیجه نقشه شغال را به این صورت می‌خوانیم: شیر دستور داد گرگ دو رگه را بکشند و مغز سرش را برای او بیاورند. شیر، مغز سر گرگ را خورد و اتفاقاً شانس شغال گرفت و حال شیر خوب شد. نفس شغال گرفت (همان: ۱۱۹).

۲.۲.۵. بن‌مایه‌های مربوط به حوادث غیر معمول

حوادث غیر معمول در افسانه‌ها، به رویدادهایی اشاره دارند که با واقعیت و تجربیات ما در دنیای واقعی متفاوت هستند. این حوادث معمولاً به عنوان بخشی از داستان‌های اسطوره‌ای و خالی از واقعیت، توصیف می‌شوند و در اکثر افسانه‌ها و داستان‌های سنتی وجود دارند و ممکن است قابلیت اثبات وجود نداشته باشند. برخی از این حوادث شامل مسخ (تبدیل انسان به حیوان)، تبدیل حیوان به انسان، زنده شدن مرده، بازیافتن توانایی سخن گفتن، جادو کردن، فهم زبان حیوانات و ورد خواندن می‌شود. در نمودار زیر بسامد هر یک از این‌ها در افسانه‌های تاتی نشان داده شده است:

نمودار ۷: بسامد بن‌مایه‌های مربوط به حوادث غیر معمول

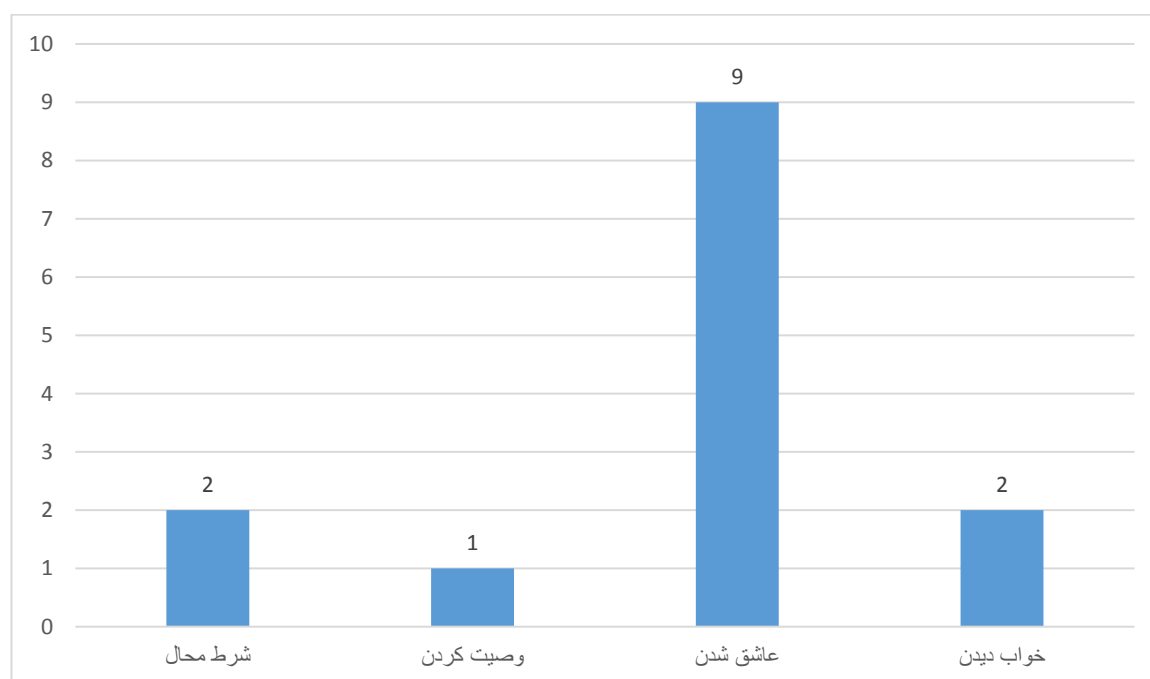
در بسیاری از افسانه‌ها و داستان‌های سنتی، حیوانات به عنوان شخصیت‌هایی ظاهر می‌شوند که توانایی صحبت کردن دارند. این حیوانات ممکن است به صورت واقعی وجود نداشته باشند و فقط بخشی از داستان باشند یا در بعضی موارد ممکن است با تصور گسترده و فرهنگی درباره آن حیوانات مرتبط باشند. در برخی داستان‌ها، حیوانات با توانایی صحبت کردن به عنوان دوستان و همراهان اصلی شخصیت‌های داستانی عمل می‌کنند و در برخی موارد حتی به آن‌ها کمک می‌کنند تا به هدفشان برسند. این تصویر از حیوانات با توانایی صحبت کردن در بعضی موارد به عنوان نماینده ارزش‌هایی مانند دوستی، همبستگی و همکاری نشان داده می‌شود. در کل، توانایی سخن گفتن حیوانات در افسانه‌ها بیشتر به عنوان یک عنصر هنری و شخصیتی برای افزایش جذابیت داستان استفاده می‌شود و معمولاً توجیهی علمی برای آن وجود ندارد.

در افسانه‌ها، حیوانات ممکن است براساس انواع مختلفی سخن بگویند. برخی از داستان‌ها، حیوانات را به عنوان شخصیت‌هایی با هوش بالا به تصویر می‌کشند. در این حالت، حیوانات معمولاً با استفاده از زبان انسانی صحبت می‌کنند. در برخی داستان‌ها، حیوانات فقط توانایی صحبت کردن با یکدیگر را دارند. در این صورت، حیوانات ممکن است با استفاده از زبان خودشان یا یک زبان ویژه با خود صحبت کنند. در برخی داستان‌ها، حیوانات به عنوان نمادی برای شخصیت‌های انسانی به تصویر کشیده می‌شوند و صرفاً برای بیان احساسات و فکرات شخصیت‌های داستانی به کار می‌روند. در این حالت، حیوانات ممکن است با استفاده از زبان بدن و رفتار به عنوان نمادی از شخصیتی خاص عمل کنند. سخن گفتن حیوانات در افسانه‌های این کتاب بیش از حوادث غیر معمول دیگر به کار رفته است که به صورت گفتگوی حیوان با حیوان یا حیوان با انسان می‌باشد. یکی از نمونه‌های گفتگوی حیوان با حیوان در داستان «ملا شغال» آمده است: شغال گفت: «آفرین! ما برای تو برگشتیم.» گرگ گفت: «چطور؟» گفت: «شما بیاید به

یک جایی برویم که من سراغ دارم ... گوسفند که وجا شد، ما گرسنه نمی‌مانیم.» (اسکندری، ۱۳۸۱: ۱۱۱). یک مثال از گفتگوی حیوان با انسان در داستان «تعبیر خواب» آمده است: پیرمرد گفت: «چه گاو بی‌حیایی است که اصلاً کار نمی‌کند. تمام زراعت من مانده است و این گاو فقط می‌خوابد و کار را به سر نمی‌زند.» گاو که این حرف را شنید، به زبان آمد و گفت: «ای پیرمرد! شما بی‌حیا هستید. شما آدمیزادها بی‌حیا هستید. ما حیوانات بی‌حیا نیستیم.» (همان: ۱۴۰).

۲.۲.۶. بن‌مایه‌های مربوط به مفاهیم و موضوعات

در افسانه‌های تاتی، علاوه بر بن‌مایه‌های نامبرده شده، مفاهیم و موضوعاتی نظیر وصیت کردن، سوگند و قسم خوردن، عاشق شدن، نفرین کردن، شرط محال و ... وجود دارد. نمودار زیر بسامد برخی از این مفاهیم را نشان می‌دهد:

نمودار ۸: بسامد بن‌مایه‌های مربوط به مفاهیم و موضوعات

مفهوم عشق و عاشق شدن از جمله مفاهیم پرتکرار این افسانه‌ها به شمار می‌آید. عشق یکی از مفاهیم اساسی در افسانه‌ها و داستان‌ها است که به شیوه‌های مختلفی به تصویر کشیده شده است. در افسانه‌ها، معمولاً عشق به صورتی متفاوت با عشق در جامعه و به صورت بیشتری به عنوان یک احساس پاک و مطهر نشان داده می‌شود. در برخی افسانه‌ها، عشق به عنوان قوتی محرک برای شخصیت‌ها به کار رفته است؛ در حالی که در برخی دیگر از افسانه‌ها به عنوان موضوعی درگیرکننده و پیچیده به تصویر کشیده شده است. در افسانه‌های تاتی عشق به چندین صورت وجود دارد؛ عشق پدر و مادر به فرزند که در داستان «سنگ صبور» شاهد آن هستیم که والدین به دلیل دانستن آینده شوم دخترشان و به خاطر علاقه‌ای که به او داشتند، از خانه و کاشانه خود کوچ می‌کنند تا او را از این سرنوشت دور سازند و گاهی به صورت عشق پیرمرد به دختری جوان نقل شده است، مانند داستان «پیر پالان‌دوز» و گاهی خیانت

کردن زیرمجموعه‌ای از این مفاهیم و موضوعات مرتبط با عشق می‌باشد؛ مانند داستان «عبدالله تنبل» که بخشی از داستان مربوط به خیانت زن دایی عبدالله به دایی‌اش است.

۳. ۲. ریشه‌های مشترک افسانه‌های سنخواست با دیگر افسانه‌های عامه ایرانی

جاجرم یکی از شهرستان‌های ایران است. به عبارت بهتر جاجرم جزیی از یک کل بزرگ‌تر است. بنابراین، وجود شباهت و ریشه‌های مشترک بین افسانه‌های تاتی و سایر افسانه‌های عامه ایرانی دور از ذهن نیست. در این مقاله نیز برخی از این شباهت‌ها به همراه تفاوت‌های داستانی آن‌ها استخراج شده است. به عنوان مثال، در داستان «بازوبند شاه عباسی»، شاه با دختری ازدواج می‌کند و بازوبندی را به او می‌دهد که اگر صاحب فرزندی شد آن را به عنوان نشانه به او بسپارد؛ ریشه این داستان را در افسانه «رستم و سهراب» که یکی از افسانه‌های مشهور شاهنامه است، می‌توان یافت. با این تفاوت که پدر در نهایت پسر خود را می‌شناسد و داستان پایان خوشایندی دارد. این در حالی است که «در داستان رستم و سهراب، رستم دیر هنگام سهراب را شناسایی می‌کند و داستان پایان غم‌انگیزی دارد» (فرشاد مهر، ۱۳۷۷: ۹۹-۱۳۳). ایده اصلی داستان «بز جنگلی‌پا» مشابه داستان «بز زنگوله‌پا» است، اما جزییات آن‌ها با یکدیگر متفاوت است؛ در این افسانه شاخص‌های محلی تاتی مثل کلمات (ورمجخم: ورمپیرم) و اصطلاحات مربوط به خوراک (مسکه، ماست و غیماغ)، لهجه و ... می‌بینیم. تفاوت دیگر این است که در این افسانه اسم بچه بزها حلور، بلور و شاخ سر تنور است و در قصه «بز زنگوله‌پا» اسم بچه‌بزها شنگول، منگول و حبه انگور می‌باشد.

داستان شیر و شغال که در بخش دوم کتاب *شبانه‌های کویر آمده*، این گونه روایت می‌شود: روزی شغال به شیر پیشنهاد می‌دهد که غذا آوردن برای قبله عالم (شیر) نوبتی شود؛ ده روز پلنگ‌ها، ده روز گرگ‌ها، ده روز شغال‌ها و ... نوبت به شغال‌ها که رسید، شغال حيله‌ای به کار بست و خاک آلود و غمگین پیش پادشاه رفت و گفت: «ما یک بره را برای شما آوردیم، ولی شیر دیگری جلوی ما درآمد و آن را از ما گرفت.» شیر هم با کینه‌ای در دل به راه افتاد تا حق خود را بگیرد. به چاهی که شغال آدرس داده بود، رسیدند و زمانی که شیر تصویر خود را در چاه دید، دستور حمله داد. خودش به همراه بقیه حیوانات به درون چاه پریدند و این گونه شغال خود و بقیه شغال‌ها را نجات داد. مشابه این روایت را در باب «الاسد و الثور» کلیله و دمنه می‌بینیم. شکل منظوم آن در داستان «بیان توکل و ترک جهد گفتن نخچیران به شیر» در مثنوی نیز آمده است (زمانی، ۱۳۹۸: ۳۱۱-۳۱۷). اولین تفاوت این است که در داستان شیر و شغال، شخصیت قهرمان «شغال» و در داستان الاسد و الثور، «خرگوش» قهرمان است. در طی داستان شغال پیشنهاد می‌دهد که گروهی از حیوانات ده روز متوالی غذای شیر را فراهم کنند تا نوبت به حیوانات دیگر رسد. اما در داستان الاسد و الثور، پیشنهاد دهنده همه وحوش هستند و هر ده روز اتفاق نمی‌افتد، بلکه هر روز یک حیوان به اختیار خود می‌رود که خوراک شیر شود و در پایان داستان شغال فقط خود و هم‌گروهی‌های خود را نجات می‌دهد و بقیه حیوانات را به همراه شیر به کام مرگ می‌کشاند، اما خرگوش همه وحوش را نجات می‌دهد (مینوی، ۱۳۹۲: ۸۶-۹۲). موضوع دیگری که حین بررسی این افسانه‌ها به آن‌ها برمی‌خوریم و قابل ذکر است، اعتقاد مردم این ناحیه به قضا و قدر و پیروی از کلام اولیاءالله و احترام به افراد ریش سفید است که تقریباً در بیشتر این ۳۰ افسانه مشاهده

می‌شود و این موضوع آنقدر در سایر افسانه‌های عامه ایرانی نهادینه شده است که دیگر شباهت محسوب نمی‌شود، بلکه در کنه فرهنگ ایرانی وجود دارد و جزء لاینفک بیشتر افسانه‌های ایرانی است.

۳. نتیجه‌گیری

یکی از انواع ادبیات عامه، قصه‌های شفاهی اقوام است که با مطالعه روایات مختلف از آن‌ها، از طریق بن‌مایه‌های موجود در آن‌ها می‌توان به بسیاری از اطلاعات قوم‌نگارانه دست یافت. اساس این قصه‌ها تعدادی بن‌مایه است که علت جاذبه موجود در داستان نیز همین عنصر است. قصه‌های عامه از جمله نمودهای اسطوره‌ای، حماسی و به طریق اولی، فرهنگی اقوام و ملل مختلف محسوب می‌شوند که عمدتاً در سنت نقالی شفاهی هر قوم و فرهنگ ریشه دارند. سنت نقالی در جهان به طرق گوناگون و به‌ویژه از رهگذر قصه‌گویی شفاهی جاری و ساری بوده است. قصه‌های عامه برخی از اقوام ایرانی را تا کنون از منظرهای گوناگون بررسی کرده‌اند، اما قصه‌های عامه تاتی جلگه سنخواست، واقع در استان خراسان شمالی تا کنون کمتر مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. از این‌رو، در مقاله حاضر، موضوعات و بن‌مایه‌های موجود در افسانه‌های تاتی مذکور در قالب نمودارهای مختلف و با شاخص تیپ پیشنهادی آرنه-تامپسون - اوثر تطبیق داده شد و برخی مؤلفه‌های اصلی آن‌ها فهرست‌وار بیان شد. در این پژوهش تعداد ۳۰ افسانه از افسانه‌های تاتی جلگه سنخواست که در کتاب *شبانه‌های کویر جمع‌آوری شده است*، مورد تحقیق قرار گرفت و ۶ بن‌مایه که شامل موجودات و حیوانات واقعی، حیوانات و موجودات غیر واقعی و خیالی، اشخاص، حوادث و اعمال معمول، حوادث و اعمال غیر معمول و مفاهیم و موضوعات استخراج گردید و بسامد هر یک از آن‌ها در قالب نمودار نشان داده شد و سپس به شرح آن‌ها در ذیل هر نمودار پرداخته شد. پربسامدترین هر گروه به ترتیب شغال، سیمرغ، شاه، پاپوش دوختن، حرف زدن حیوانات و عاشق شدن است. مشخص کردن کمترین نوع بسامد بعضی از گروه‌ها غیر ممکن است؛ زیرا بعضی از داده‌ها دارای بسامدهای برابر هستند، اما در بن‌مایه اشخاص کمترین بسامد متعلق به زن بابا است. بن‌مایه‌های به کار رفته در افسانه‌های مورد پژوهش از لحاظ گونه نیز مورد بررسی قرار گرفتند که در مجموع ۱۰ گونه موجودات و حیوانات واقعی، موجودات غیر واقعی و خیالی، اشخاص، حوادث و اعمال معمول، حوادث و اعمال غیر معمول، مفاهیم و موضوعات، مکان‌ها، اشیای جادویی، عناصر طبیعی و مشاغل را تشکیل می‌دهند.

منابع

- ابوت، اچ پورتر. (۱۳۹۷). *سواد روایت*. ترجمه رؤیا پورآذر و نیما اشرفی، تهران: اطراف.
- اسکندری، حسین. (۱۳۸۱). *شبانه‌های کویر «دفتری از افسانه‌های عامیانه جلگه سنخواست»*. مشهد: محقق.
- اسماعیلی‌پور، مریم. (۱۳۹۸). بن‌مایه کوچک‌تر از کوچک در عین حال بزرگ‌تر از بزرگ در قصه‌های ایرانی. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۲۶، ۵۳-۸۰.
- پارسانسب، محمد. (۱۳۸۸). بن‌مایه: تعاریف، گونه‌ها، کارکردها و *نقد ادبی*، ۵، ۷-۴۰.
- چیت‌سازی، الهه، و حسن‌لی، کاووس. (۱۳۹۸). ساختار قدرت در خانواده و بازنمایی آن در قصه‌های عامیانه فارس. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۲۶، ۱۷۶-۲۰۵.

- داد، سیما. (۱۳۸۵). فرهنگ اصطلاحات ادبی، ویرایش جدید، واژه‌نامه مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی و اروپایی (تطبیقی و توضیحی). چاپ سوم، تهران: مروارید.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۳). ساختار پیرنگ (طرح) در قصه‌های عامیانه فارسی. پژوهش‌های ادبی، ۴۶، ۱۰۰-۱۲۴.
- ذوالفقاری، حسن، و نجفی، زینب. (۱۴۰۰). طبقه‌بندی بن‌مایه‌های قصه‌های تالشی براساس نظریه تیپ‌شناسی آرنه-تامپسون. روایت‌شناسی، ۱۰، ۱۹۱-۲۳۲.
- زمانی، کریم. (۱۳۹۸). شرح جامع مثنوی معنوی. تهران: اطلاعات.
- سجادپور، فرزانه. (۱۳۷۸). فسون فسانه (تحلیل و بررسی افسانه‌های عامه ایرانی). تهران: سپیده.
- شفیع‌آبادی، ندا. (۱۳۹۴). قصه‌های عامیانه خراسان شمالی همراه با تحلیل ساختاری (نقد و بررسی). کرج: شعر و ادبیات.
- شوالیه، ژان، و گریبان، آلن. (۱۳۸۲). فرهنگ نمادها. ترجمه سودابه فضایی. چاپ سوم، تهران: جیحون.
- فرشادمهر، ناهید. (۱۳۸۱). شاهنامه فردوسی به نثر. تهران: محمد (ص).
- گلشیری، احمد. (۱۳۷۸). داستان و نقد داستان. تهران: نگاه.
- مارزلف، اولریش. (۱۳۷۱). طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی. ترجمه کیکاووس جهاناداری، تهران: سروش.
- منشی، نصرالله. (۱۳۸۸). کلیله و دمنه. توضیح مجتبی مینوی، تهران: ثالث.
- محبوب، محمد جعفر. (۱۳۸۶). ادبیات عامه ایران. تهران: چشمه.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۸۲). داستان‌نویسان نام‌آور معاصر ایران. تهران: اشاره.
- مقدادی، بهرام. (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی از افلاطون تا عصر حاضر. تهران: فکر روز.
- میرهادی، توران، و جهان‌شاهی، ایرج. (۱۳۷۸). فرهنگ‌نامه ادبیات کودک و نوجوان. چاپ دوم، تهران: ادبیات کودک و نوجوان.
- وحدانی‌فر، امید. (۱۴۰۰). نقش و کارکرد عنصر مایگان در افسانه‌ها (مطالعه موردی افسانه‌های عامه سنخواست). فرهنگ و ادبیات عامه، ۴۲، ۱۸۷-۲۱۶.

- Aarne, A. & Thompson, S. (1987). *The Types of the Folktale*. 2nd revised edition. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia (FF Communications No. 184).
- Chicot, George; Wist, Walter (1991). *Folk tale*. New York: McGraw-Hill book.
- Lonnerot, Elias (1835). *An epic poem after oral tradition*. Finland: J.C. Frenckell & son.
- Nieder, Anila (2007). *Folklore and Mythology Electronic Texts*. Pittsburgh University.
- Thompson, S. (1955-58). *Motif-Index of Folk-Literature*. 6 volumes. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Uther, H.-J. (2004). *The Types of International Folktales*. 3 volumes. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia (FFC Communications Nos. 284-6).

References

- Aarne, A. & Thompson, S. (1987). *The Types of the Folktale*. 2nd revised edition. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia (FF Communications No. 184).
- Abbott, H. P. (2018). *Narrative literacy* (R. Pourazar and N. Ashrafi, Trans.). Tehran: Atraf. [in Persian]
- Chevalier, J. & Gheerbrant, A. (2003). *Dictionary of symbols* (S. Fazayeli, Trans.). Tehran: Jeyhoon. [in Persian]
- Chicot, George; Wist, Walter (1991). *Folk tale*. New York: McGraw-Hill book.

- Chitsazi, A. & Hasanli, K. (2019). Investigating power relation in family and its representation in folk tales of Fars province. *Folk Culture and Literature*, 26, 176-205. [in Persian]
- Dad, S. (2006). *Dictionary of literary terms: Persian and European literary concepts and expressions*. Tehran: Morvarid. [in Persian]
- Eskandari, H. (2002). *Nights of desert: Folk tales of Sankhast region*. Mashhad: Mohaqqueq. [in Persian]
- Esmailipour, M. (2019). The content of “smaller than small while bigger than big” in Iranian tales. *Folk Culture and Literature*, 26, 53-80. [in Persian]
- Fashadmehr, N. (2002). *Ferdowsi's Shahnameh in prose*. Tehran: Mohammad. [in Persian]
- Golshiri, A. (1999). *Fiction and criticism of fiction*. Tehran: Negah. [in Persian]
- Lonnerot, Elias (1835). *An epic poem after oral tradition*. Finland: J.C. Frenckell & son.
- Mahjoub, M. (2007). *Iranian folk literature*. Tehran: Cheshmeh. [in Persian]
- Marzolph, U. (1992). *Typology of Persian folktales* (K. Jahandari, Trans.). Tehran: Soroush. [in Persian]
- Meqdadi, B. (1999). *Dictionary of literary criticism terms from Plato to contemporary age*. Tehran: Fekr-e Rooz. [in Persian]
- Mirhadi, T. & Jahanshahi, A. (1999). *Encyclopedia of children's and young adults' literature*. Tehran: Adabiat-e Koodak va Nojavan. [in Persian]
- Mirsadeqi, J. (2003). *Iranian contemporary well-known writers*. Tehran: Eshareh. [in Persian]
- Monshi, N. (2009). *Kelileh va Demneh* (M. Minovi, Ed.). Tehran: Sales. [in Persian]
- Nieder, Anila (2007). *Folklore and Mythology Electronic Texts*. Pittsburgh University.
- Parsanasab, M. (2007). Theme: Definitions, types, functions, etc. *Literary Criticism*, 5, 7-40. [in Persian]
- Sajjadpour, F. (1999). *The magic of tales: The analysis of Iranian folk tales*. Tehran: Sepideh. [in Persian]
- Shafie-Abadi, N. (2003). *Folk tales of Northen Khorasan with a structuralist analysis*. Karaj: Sher o Adabiat. [in Persian]
- Thompson, S. (1955-58). *Motif-Index of Folk-Literature*. 6 volumes. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Uther, H.-J. (2004). *The Types of International Folktales*. 3 volumes. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (FFC Communications Nos. 284-6).
- Vahdanifar, O. (2021). The role and function of the element of liquids in tales: Case study of the Sankhast folk tales. *Folk Culture and Literature*, 42, 178-216. [in Persian]
- Zamani, K. (2019). *Complete commentary on Mathnavi Manavi*. Tehran: Ettela'at. [in Persian]
- Zolfaqari, H. (2014). The structure of plot in Persian folk tales. *Literary Researches*, 46, 100-124. [in Persian]
- Zolfaqari, H. & Najafi, Z. (2020). Categorizing the Themes in Taleshi Stories based on Aarne and Thompson's Index. *Narratology*, 10, 191-232. [in Persian]